

ROTUNDA SV. JURAJA

Nitrianska Blatnica

ROTUNDA SV. JURAJA

Začiatky odkrývania histórie rotundy

Malá stavba ukrytá v lesoch nad obcou Nitrianska Blatnica bola dlhé obdobie odbornou verejnosťou obchádzaný kostolík. Známe bolo o nej prevažne len to, že ju dala postaviť v rokoch 1530 – 1540 Mária Thurzová. Dokonca existuje záznam, že ju dal postaviť francúzsky pustovník. Pravdivejšie bolo len to, že sa pri nej už niekoľko storočí (predpokladáme od 2. polovice 16. storočia) každoročne v apríli konali a dodnes stále konajú svätoturajské púte a ľudia z Nitrianskej Blatnice a aj zo širšieho okolia ju familiárne nazývajú „Jurko“, „Ďurko“ či „Rotunda Jurko“. Začiatky spoznávania v skutočnosti oveľa staršej histórie Rotundy sv. Juraja sa začali písať v roku 1973. V tom roku sa farár v Nitrianskej Blatnici, redemptorista František Jurík, listom obrátil na Slovenský ústav pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody v Bratislave so žiadosťou o pokyny a usmernenie ohľadom vykonania opráv v rotunde, ktoré sa chystal realizovať.

Jeho žiadosť bola prvým podnetom, ktorý postupne vyvolal odborný záujem o túto pamiatku. Ešte v tom istom roku pracovníci pamiatkového ústavu Ing. arch. Rudolf Rejthár a PhDr. Jana Šulcová vykonali prvý overujúci stavebno-historický výskum na stenách v interiéri rotundy. Na ich veľké prekvapenie zistili, že ich nálezy dokazovali oveľa starší vznik rotundy. Dovtedy sa totiž uvádzala 1. polovica 16. storočia.

Rotunda sv. Juraja - severozápadný pohľad

Na prednej strane obálky:

Rotunda sv. Juraja - severný pohľad

Na zadnej strane obálky:

trojdimenzionálne zameranie pôdorysu

Rotundy sv. Juraja

ROTUNDA SV. JURAJA

Archeologický výskum

1974 – 1980

V roku 1974 počas realizácie opráv, pri výkope jamy na uzemnenie bleskozvodu, narazili robotníci na ľudské kostrové ostatky. Počas záchranného archeologického výskumu boli pri kostrách objavené predmety spadajúce do 11. storočia. Od tohto roku začal systematický archeologický výskum v rotunde a v nasledujúcich rokoch aj v jej blízkom a neskôr aj v širšom okolí. Výskum pod vedením prof. PhDr. Alexandra Ruttkaya trval až do roku 1980. Priniesol dôležité objavy o približne päť storočí trvajúcim osídlení tejto lokality od 9. do polovice 13. storočia. Prvotné osídlenie vo forme palisádami opevnených, po sebe časovo nadväzujúcich dvoch veľmožských dvorcov, ktoré sa nachádzali neďaleko rotundy v polohe lúky „Púšť“, sa neskôr vývojom transformovalo do podoby rozptýlenej osady. Prvá fáza osídlenia v priebehu 9. storočia bola spojená s existenciou Veľkej Moravy a tento objav bol odborníkmi vysoko cenený. Obidva uvedené výskumy v tom čase stanovili vznik rotundy do 1. polovice 11. storočia, pričom jej skorší vznik nevyklúčovali. Alexander Ruttkay tiež poukázal na zhodu rozmerov Rotundy sv. Juraja so základmi rotundy na veľkomoravskom hradisku Ducové-Kostolec, ktoré je od rotundy v Nitrianskej Blatnici vzdialené len 7 km. Upozornil aj na zhodu v rozmeroch so základmi dvojapsidovej rotundy na veľkomoravskom archeologickom nálezisku v Mikulčiciach na Morave. Napriek týmto významným zisteniam snaha o prehĺbvanie poznania histórie lokality a vzniku rotundy ostali bez ďalšieho spoločenského záujmu a podpory a postupne ustali.

*Archeologický výskum v interiéri
a pri rotunde v exteriéri
v roku 1974*

ROTUNDA SV. JURAJA

Komplexné reštaurovanie rotundy v rokoch 2009 – 2016 a významné nálezy

V roku 2001 bolo z podnetu obyvateľov Nitrianskej Blatnice založené občianske združenie Rotunda Jurko, ktoré sa začalo rotunde venovať, podnecovať záujem o jej ochranu a údržbu. Dôležitým medzníkom bol rok 2008. Vtedy prešla rotunda z vlastníctva Štátnych lesov SR do vlastníctva obce Nitrianska Blatnica. Odvtedy sa obidva subjekty systematicky a podľa svojich kompetencií venujú starostlivosti o rotundu a navzájom spolupracujú. Obecný úrad v Nitrianskej Blatnici v spolupráci s občianskym združením Rotunda Jurko zabezpečili v rokoch 2009 – 2016 reštaurovanie celého interiéru aj exteriéru rotundy vrátane prístavby – malej pustovne.

Priebeh reštaurovania rotundy, ktoré viedol reštaurátor akad. maliar Jozef Dorica, priniesol nové významné objavy. Tie svojím charakterom a historickým zaradením jednoznačne posunuli jej vznik do predrománskeho obdobia, tzn. pred rok 1000.

Medzi najdôležitejšie nálezy patrilo objavenie výstavby kamenných múrov rotundy, ktorý doložil a potvrdil pôvodnosť a jednoliatosť dodnes zachovaných stien stojacich do výšky cca 6,5 m.

Z hľadiska možnosti datovania vzniku rotundy na základe typológie objavených detailov najstaršej stavebnej konštrukcie bol v roku 2010 odkrytý zamurovaný pôvodný okenný otvor v juhozápadnej časti muriva steny lode rotundy. Objav tohto okna tiež z predrománskeho obdobia, spolu s vyššie uvedenými a ešte ďalšími nálezmi sa stali

*Osvietený interiér
južnej steny lode
s pôvodným
predrománskym
okenným otvorom
po reštaurovaní*

významnými dokladmi a oprávňovali zaradiť datovanie vzniku rotundy do veľkomoravského obdobia. Z ďalších nálezov, ktoré je dnes možné vidieť na múroch v interiéru lode rotundy, sú fragmenty prvej, najstaršej vrstvy pôvodnej omietky a druhej, vývojovo mladšej vrstvy omietky pochádzajúcej takisto z najstaršieho obdobia existencie rotundy. Na druhej vrstve omietky boli objavené dva maľované konsekračné kríže – jeden zachovaný celistvo, druhý už len fragmentárne. Nález namaľovaných konsekračných krížov dokladá významný fakt, že akt posvätenia rotundy bol vykonaný za prítomnosti biskupa. Z hľadiska akceptácie zaradenia rotundy do veľkomoravského obdobia výrazne prispelo nadviazanie spolupráce s prof. RNDr. Pavlom Povincom z Univerzity Komenského v Bratislave v roku 2016. Pod jeho vedením bolo vytvorené medzinárodné konzorcium s cieľom určiť vek rotundy pomocou rádiouhlíkového datovania nezávislými, vo svete uznávanými laboratóriami. V konzorciu na výskume spolupracovali laboratória z Tucsonu (USA), Viedne, Zürichu, Debrecínu, Prahy a Bratislavy. Všetky skúmali odobraté organické vzorky (kúsky dreva, uhľíky), ako aj anorganické vzorky (murovacie malty a omietky), nájdené počas reštaurovania v najstaršom murive a omietkach stien. Výsledky meraní ukázali zhodu medzi laboratóriami, na základe ktorej stanovili vznik rotundy medzi rokmi 790 až 870 (do roku 830±40 rokov).

Exaktne stanovený vznik rotundy s vysokou pravdepodobnosťou dokladá, že rotunda mohla byť postavená ešte pred príchodom misie Cyrila a Metoda v roku 863. Mohla vzniknúť aj za vlády nitrianskeho kniežaťa Pribinu, ktorý dal v roku 828 postaviť na Nitrianskom hrade kostol. Rotunda sv. Juraja pri Nitrianskej Blatnici je, vychádzajúc z dnešného stupňa poznania, najstaršou stojacou sakrálnou stavbou s pôvodnými múrmi na území Slovenska a v širšom priestore strednej Európy. Forma jej prezentácie a sprístupnenie historických hodnôt a nálezov bola stanovená takým spôsobom, aby dokladovala odkrytý rozsah najstaršieho muriva tak, ako sa zachovalo, v kombinácii s barokovou úpravou rotundy v roku 1777.

Detail pôvodného predrománskeho okenného otvoru,
1. pol. 9. storočia

Detail konsekráčného kríža, 2. pol. 9. storočia (?)

Kľúč od rotundy (?), 9. – 10. storočie, nález
z archeologického výskumu v roku 1974

Nález kúska dreva v pôvodnej vrstve omietky

Severný pohľad na zreštaurovanú barokovú vežu
a obnažené murivo rotundy pred reštaurovaním jej fasády

ROTUNDA SV. JURAJA

Vývojové etapy

Rotundy sv. Juraja

Históriu Rotundy sv. Juraja môžeme rozdeliť do troch vývojových etáp. Najstaršia, prvá etapa trvala nepretržite približne päť storočí – od polovice 9. storočia do polovice 13. storočia. Po zániku osídlenia v okolí rotundy ju zub času zmenil na ruínu. Po dlhom, približne 300 rokov trvajúcom období neznáma, zaznamenávame v rokoch 1530 – 1540 druhú etapu, kedy došlo k oprave a revitalizácii rotundy pre kultové potreby. V tejto renesančnej etape bola stavba opravená, ale bez výrazného zásahu – porušenia jej pôvodnej architektonickej podstaty. V dvoch písomných záznamoch sa nepresne spomína ako stavitel'ka (erecta) rotundy Mária Thurzová. Archívny výskum vykonaný v priebehu reštaurovania však jej existenciu v rode Thurzovcov v tomto období nepotvrdil. Je skôr pravdepodobné, že to bola Magdaléna Thurzová, ktorá dala rotundu nie postaviť, ale opraviť na pamiatku svojho manžela, ktorý padol v bitke pri Moháči v roku 1526. Pravdepodobne koncom 16. storočia bol k rotunde pristavaný malý objekt pustovne. Je to jediná zachovaná pustovňa tohto druhu na Slovensku. V období baroka bola prestavaná. Pôsobenie pustovníkov v rotunde dokladá záznam o úmrtí predposledného pustovníka vo farskej matrike v roku 1804. Dodnes hlbšie neprebádaná informácia z nitrianskej župnej kroniky z roku 1903 uvádza, že v budove v blízkosti rotundy pôsobila tzv. pustovnícka škola a navštevoval ju aj neskorší uhorský primas kardinál Ján Scitovský. Po zániku školy bola budova využívaná ako horáreň. V roku 1962 bola asanovaná.

Rotunda sv. Juraja a budova tzv. pustovníckej školy, fotografia zo začiatku 20. storočia

Kresbové rekonštrukcie pôvodného vzhľadu rotundy s pravdepodobným umiestnením pôvodných okenných otvorov, akad. mal. Jozef Dorica

*Detail fragmentov nástennej mal'by neznámeho svätca v interiéri, 1. pol. 17. stor. (?)
Vstup do rotundy s barokovou emporou z roku 1777
Interiér severnej steny lode so schodiskom na barokovú emporu a s konsekračným krížom po zreštaurovaní*

*Presbytérium rotundy
po zreštaurovaní
v nočnom osvetlení*

V tretej, barokovej etape došlo v roku 1777 k radikálnej zmene vzhľadu stavby. Pred vstupom do rotundy bola pristavaná veža, nad interiérom lode a apsidy boli vybudované tehlové klenby a nad vstupom do lode murovaná empora. S malými zmenami po neskorších opravách sa tento stav zachoval dodnes.

Nepresnosti v zachovaných písomných dokladoch z kanonických vizitácií a barokový stavebný výraz, ktorý získala, výraznou mierou prispel na dlhé obdobie k povedomiu, že Rotunda sv. Juraja bola postavená v rokoch 1530 až 1540.

Znalosti o zaniknutom osídlení, ktoré v minulosti spolu s rotundou tvorilo teritoriálne významný celok, zatiaľ nie sú úplne vyčerpané. Osídlenie, ktoré vzniklo niekedy začiatkom 9. storočia, sa nachádzalo v polohe dnešnej lúky Púšť, západným smerom od skalného výbežku dolnej časti úpätia vrchu Marhát, na ktorom je rotunda postavená (etymologický základ názvu Púšť mohli tvoriť slová: spustnutý, opustený).

Pôvodný názov tohto, pre najstaršiu históriu Slovenska takého významného miesta, je zatiaľ stále nepoznaný a ukrytý v hĺbinách času. Celá široká lokalita ponúka ďalšie možnosti archeologického výskumu a hľadania archívnych prameňov. V budúcnosti môžu priniesť nové objavy a zistenia, rozšíriť a spresniť znalosti nielen o najstaršej, ale aj o jej mladšej histórii, vrátane nových poznatkov o Rotunde sv. Juraja.

Zachovaná stojaca rotunda zároveň dokladá už vysoký stupeň a rozsah kristianizácie obyvateľstva v čase jej vzniku na tomto území. Dialo sa tak prostredníctvom mocenskej a vlastníckej elity, ktorá kresťanstvo smerovala k nižšie postaveným širokým vrstvám obyvateľstva. Pomerne presné poznanie zachovanej architektonickej podstaty sakrálnej stavby a jej umiestnenie v rámci osídlenia čiastočne mení doteraz zaužívané schémy pohľadu a obohacuje ich o nové poznanie.

Všetko uvedené nás oprávňuje vysloviť názor, že Rotunda sv. Juraja má ojedinelé miesto nielen v domácom kontexte. Získala unikátnu hodnotu dejinného a kultúrno-historického významu, ktorý ju radí medzi naše najvzácnejšie sakrálne národné kultúrne pamiatky.

Jozef Dorica

Interiér pustovne s muzeálnou
expozíciou zariadenia
Zvon po zreštaurovaní,
1. pol. 20. storočia
Kamenná baroková svätenička, 1777

Aktivity občianskeho združenia Rotunda Jurko v Nitrianskej Blatnici

Starostlivosť o Rotundu sv. Juraja zo strany dobrovoľníkov z občianskeho združenia začala v roku 2001 odvlhčením jej severnej steny a obnovou fasády. V nasledujúcich rokoch pokračovala vybudovaním historického náučného chodníka, ktorý vedie z obce ku kostolíku, výstavbou repliky jednopriestorového ranostredovekého obydlia v blízkosti rotundy a zriadením muzeálnej expozície v kultúrnom dome v Nitrianskej Blatnici pod názvom „Ľud pod Marhátom v dávnej minulosti“, kde sú uložené najdôležitejšie archeologické nálezy z 9. až 13. storočia.

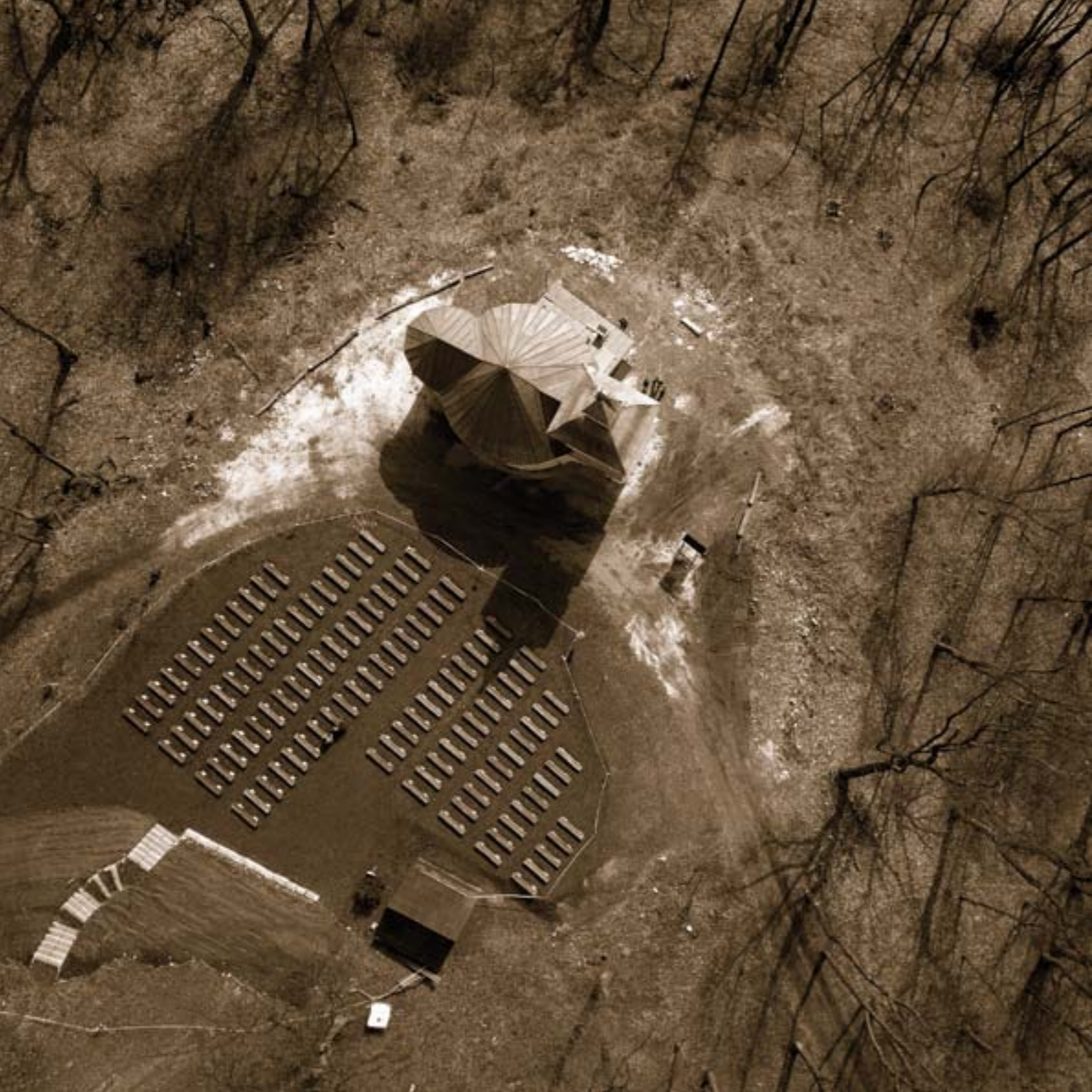
V roku 2008 združenie iniciovalo komplexné reštaurovanie rotundy prípravou žiadostí o dotácie z prostriedkov Ministerstva kultúry SR, financovalo osvetlenie interiéru a exteriéru kostolíka, zabezpečovacie zariadenie, utesnenie okien, vybudovanie protisnehových zábran na streche rotundy a spolupracovalo pri vybudovaní expozície v pustomni. Staroslovienska družina v dobovom oblečení zložená z členov OZ sa zúčastnila na mnohých podujatiach na Slovensku a reprezentovala našu kultúru i v zahraničí. Pre návštevníkov a pútnikov členovia združenia vybudovali amfiteáter s lavičkami (v spolupráci s obecným úradom) a upravili svah výsadbou skálnika, iniciovali inštalovanie zastavení Krížovej cesty vedúcej k súsošiu Ukrižovania a obnovili samotné súsošie. Popritom sa členovia OZ systematicky venujú propagácii celej lokality, údržbe rotundy a jej okolia, zabezpečujú výklad návštevníkom a podieľajú sa na organizovaní svätajurajských pútí.

Dagmar Ševčíková

*Súsošie Golgoty s krížovou cestou
vo svahu nad rotundou
Sv. omša počas púte
k Rotunde sv. Juraja 28. 4. 2019*

*Nasledujúca dvojstrana:
fotografické pohľady z dronu na Rotundu sv. Juraja*

Rotunda sv. Juraja Nitrianska Blatnica

Zostavil: akad. mal. Jozef Dorica
Autori textov: akad. mal. Jozef Dorica
Mgr. Dagmar Ševčíková
Jazyková úprava: Mgr. Dagmar Ševčíková
Autori fotografií: akad. mal. Jozef Dorica,
Prof. PhDr. Alexander Ruttkay DrSc.,
Ivan Střískal, Viktor Kolník,
Daniela Stančeková

Fotografie z dronu a trojdimenzionálny sken rotundy IQ services Žilina

Grafická úprava: Peter Moravčík
Tlač: Printio Žilina
Vydalo: občianske združenie Rotunda Jurko a
Obecný úrad v Nitrianskej Blatnici 2019
ISBN: 978 - 80 - 570 - 0952 - 8